

İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Cilt / Vol: 7, Sayı/Issue: 2, 2018

Sayfa: 684-694

Received/Geliş: Accepted/Kabul:

[05-02-2018] – [14-04-2017]

Tek Ateşten Gömlek, İki Ayrı Coğrafya: Ateşten Gömlek ve Zeynep Romanlarında Vatanın Temsili Olarak Kadın

Betül MUTLU

Doç. Dr., Bülent Ecevit Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi
Assoc. Prof. Betül MUTLU, Bülent Ecevit University, Faculty of Arts and Sciences

Orcid ID: 0000-0003-0520-2640

betulmutlu10@gmail.com

Öz

Bir halk türküsünde geçen “ateşten gömlek” sözleri, Halide Edip Adıvar’ın aynı adlı romanıyla birlikte Türk edebiyatında vatan aşkının derin anlamını çağrıştıran özel bir ifade kalıbı haline gelmiştir. *Ateşten Gömlek* (1923)’in merkezî kişisi Ayşe, vatanı için her şeyi feda edebilen, duyarlı ve güçlü bir kadındır. Roman kurgusunda ateşten gömlek giymiş adsız pek çok savaş kahramanının simge ismi olan Ayşe aynı zamanda vatanı da simgelemektedir. Aynı dönemin kadın yazarlarından biri olan Hayriye Melek Hunç da benzer bir ruh durumunu Mısır’ın özgürlük mücadelesinde rol alan bir başka kadın aracılığıyla anlatır. Yazar 1926’da yayımladığı *Zeynep* romanında Türk bağımsızlık savaşıyla aynı dönemde Mısır’da sürdürülen bir başka bağımsızlık mücadelesini ve Mısır kadınının hikâyesini ele alır. Makalede farklı coğrafyalarda bağımsızlık mücadelesi veren iki kadının vatanı temsil eden birer karakter olarak romanda nasıl kurgulandıkları incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ateşten Gömlek, Zeynep, Vatan, Kadın, Kurtuluş Savaşı

One Shirt of Fire and Two Different Lands: Women as the Figuration of the Homeland in the Novels, ‘Ateşten Gömlek’ and ‘Zeynep’

Abstract

The phrase, 'ateşten gömlek' ('shirt of fire') within a Turkish folk song has become a special expression reminiscent of the deep meaning of patriotism in Turkish literature thanks to *Ateşten Gömlek*, a novel by Halide Edip Adıvar. Ayşe, the protagonist of *Ateşten Gömlek* (1923) is a sensible and strong woman who can sacrifice everything for the sake of her country. According to the novel, Ayşe, the symbolic name of numerous nameless war heroes who wore 'shirt of fire' also symbolizes the homeland. One of the contemporaneous female authors, Hayriye Melek Hunç also describes a similar mood through another woman who took part in the Egypt's struggle for independence. In her novel, *Zeynep*, published in 1926, while depicting Egypt's struggle for independence, which was concurrent with Turkish independence war, the author also tells the story of Egyptian woman. In this regard, this article focuses on how two women participating in struggle for independence in two different lands are fictionalized as key figures representing the homeland.

Keywords: Ateşten Gömlek, Zeynep, Women, Land, War of Independence

Giriş

Vatan, tarih boyunca farklı şekillerde tanımlanmıştır. “İkâmet etmek” anlamıyla Arapçadan Türkçeye aktarılan “vatane” fiilinden gelen bu sözcük dilimizde çoğunlukla “yurt” sözcüğüyle karşılır. Eski Türklerin “il, ulus, oba” karşılıklarıyla da kullandığı yurdu Orhan Hançerlioğlu “Bir halkın uzun süre üstünde yaşadığı toprak parçasındaki kurum ve ilişkilerin tümü” olarak tanımlar ve çeşitli dillerdeki karşılıklarını da şöyle sıralar: Osmanlıca: vatan, memleket, maskat-ı re’s, Fransızca: patrie, Almanca: vaterland, İngilizce: motherland ve İtalyanca: patria (1980: 345).

Bernard Lewis’e göre, modern vatan anlayışı, önce İngiltere’de, sonra Fransa’da krallığın devlet olmaktan çıkarak veya onun yerine ulus, halk veya vatanla özdeşleştiği batı Avrupa’da doğmuştur (2004: 301). Bu içerikteki vatan anlayışı bizde ise on dokuzuncu yüzyılda olgunlaşan yenileşme hareketleriyle birlikte ortaya çıkar. 19. yüzyıl öncesinde vatan kavramı çoğunlukla sözcüğün temel anlamına bağlı kalınarak “oturulan yer” anlamında kullanılmış; vatan yerine memalik, memleket, mülk gibi sözcükler tercih edilmiştir.

Türk edebiyatında ise on dokuzuncu yüzyıla değin vatan kavramı çok az şairde karşımıza çıkar. 15. yüzyıl Divân şairi Ahmedî bunlardan biridir. Şair “vatan” redifli bir gazelinde Moğol istilası karşısında yönetimin karmaşaya sürüklenmesini ve şehzadelerin birbirine düşmesinin vatanı içine soktuğu durumu şöyle özetler:

Dirîg bülbül ü tûtî ki ider celâ-yı vatan

Gurâb u bûma bedel olalı hümâ-yı vatan” (Ahmedî, 2018: 502)

Bu dizelerde mutluluğun kaynağı olan vatanın sahip olduğu özelliklerin değerini bilecek ya da o özellikleri muhafaza edecek olanın bülbül ve dudu olduğu belirtilmektedir. Bülbül ötüşü güzel olan bir kuş olmakla beraber o, aşkı için bedel ödeyen âşığı simgeler. Bülbül sabaha kadar sevdiğinin ona teveccühü için inerken gün ağardığında canını bu uğurda feda eder. Buradaki mâşuk ise Divân şairi geleneğinin dışında sevgili olan vatandır. Vatan, uğruna candan geçilecek bir sevgilidir. Tûtî papağan cinsinden, konuşma kabiliyeti olan bir kuştur. Şeker ile beslendiği için güzel sözler söylediği düşünülen tûtî, bu özelliği ile dönemin şairlerini kelim ustalarını da simgelemektedir. Ahmedî’ye göre saadet kuşu, karga ve baykuşa ait özellikleri taşıyan kimselere kaldığından bülbül ve tûtînin sembol ettiği kişiler buna tahammül edememiş gurbete düşmüşlerdir.

Aynı yüzyılın bir başka şairi Cem Sultan da “vatan” redifli gazelinde vatanı sevgiliye benzetir:

Cân dimâgına irüp bûy-ı vatan

Dil diler kim görine rûy-ı vatan

Hurrem olup cân-ı Cem irdi safâ

Dil sabâdan alalı bÿy-ı vatan (Yücel, 1926: 322)

Divan şiiri geleneğinde âşık sevdiği uğruna canından geçebildiği ölçüde âşıklık iddiasında mahirdir. Burada vatandan gurbete düşen şehzade şair gurbeti aklı ile değil özlemini hissettiği canı ile idrak etmektedir. Bu sebeple sevgiliye benzeyen vatanın kokusunu duyan âşık canı gönülden bu sevgilinin yüzünü görmek istemektedir. Klasik edebiyatta gördüğümüz âşık-mâşuk ilişkisini burada Cem Sultan-vatan arasında görmekteyiz. Saba rüzgârı sevgilinin diyarından esen ve ondan âşığa haber taşıyan doğu rüzgârıdır. Sevgilinin saçlarının kokusunu da taşıyan bu rüzgâr Cem'in canına vatanın kokusunu yani vatan özlemini taşımaktadır.

Her iki şairin de Divan şiiri geleneği çerçevesinde yazmakla birlikte âşık-mâşuk ilişkisini yeni bir bağlamda yorumladığı görülmektedir. Bu dizelerde âşık olan şair, mâşuk olan vatandır. On dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde ise Divan şiiri geleneğinin dışında âşık-mâşuk çerçevesi dışında doğrudan vatan aşkını anlatan şiirler yazılmaya başlanmıştır.

Tâhir Ömerzâde Yusuf Hâlis Efendi edebiyatımızda Namık Kemal'den önce "vatan" fikrini eserinin bütününde işleyen en önemli isimdir. Namık Kemal'den önce "bizde vatan düşüncesini aşılıp işleyen büyük bir âbide" (Kırzioğlu, 1955: 53) olarak nitelendirilen Yusuf Hâlis Efendi 1855'te yayımlanan kitabı *Şehnâme-i Osmânî*'de yer alan 102 beyitlik "Muharebeye Dâir Nazm Olunmuş Eş'ara Fezleke Olarak Vatan Kasidesi" başlıklı kasidesinde vatani kendisinden önceki şairlerden farklı olarak daha geniş bir çerçevede işler. Ona göre vatan yolunda hizmet etmek en onurlu görevlerden biridir. Ayrıca vatan, uğruna ölünecek bir varlık nedenidir. Aşağıdaki beyitte şairi canından vazgeçebileceğini ancak her bir parçası bedeninin de parçası olduğu için vatanının tek bir zerresinden vazgeçmeyeceğini belirterek vatanına olan bağlılığına şöyle işaret ediyor:

"Zerresinden geçemem cân ü serimden geçerim

Çünkü bu cism ü terin cüzüdü eczâ-yı vatan" (1855: 32)

"Vatan" redifli bu gazel ve kasideler şekil itibariyle eski olmakla birlikte içerik itibariyle yenidirler. Şüphesiz vatan kavramını eserlerinin ana konularından biri yapan ve bu kavramın içeriğini çok çeşitli türlerde yazdığı eserleriyle zenginleştiren isim Namık Kemal'dir. Namık Kemal "Vatan" başlıklı bir makalesinde tutkunu olduğu bu kavramı şöyle açıklar: "(...) Çünkü vatan öyle bir galibin şemşîri veya bir kâtibin kalemiyle çizilen mevûm hatlardan ibaret değil; millet, hürriyet, menfaat, uhuvvet, tasarruf, hâkimiyet, ecdâda hürmet, aileye muhabbet, yâd-ı şebâbet gibi birçok hissiyat-ı ulviyenin içtimâ'ından hâsıl olmuş bir fikr-i mukaddestir." (Kaplan vd., 1993: 233) Kısaca, vatan ona göre, sınırlardan ibaret olmayan, içeriği millet, hürriyet, kardeşlik,

hâkimiyet gibi pek çok yüce duygunun birleşiminden oluşmuş kutsal bir fikirdir. Namık Kemal, çok yönlü bir fikir olarak tanımladığı “vatan” izleğini makale, roman, tiyatro gibi değişik türlerde yazdığı eserlerinde yukarıda sıraladığımız tüm duygu ve düşünceleri örnekleyecek biçimde ele almıştır. Edebiyatımızın ilk vatan temalı oyunu *Vatan Yahut Silistre*’nin ana karakteri İslâm Bey vatanı uğruna aşkından vazgeçer. Şair, İslâm Bey’in dilinden vatanı şöyle anlatır: “*Vatan ki herkesin hakiki validesi iken, birçok adamlar sağlığında sütünden, hastalığında ilacından geçinmeye çalışıyor.*” (1994: 23). Şair art arda yazdığı vatan izlekli “Vâveylâ”, “Vatan Mersiyesi”, “Bir Muhacir Kızının İstimdâdı” ve “Hilâl-i Osmânî” şiirlerinde de kimi zaman vatana övgüler düzer kimi zaman onun için çektiği acıyı anlatır. “Vatan Mersiyesi”nde *Vatan yahut Silistre*’deki İslâm Bey gibi vatanı bir anneye benzetir. Bu şiirde “*Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini/ Yoğmuş kurtaracak bahtı kara mâderini*” (Göçgün, 1999: 349) dizelerinde vatan bağrına hançer dayanmış kara bahtlı bir anne olarak tasvir edilir. Vâveylâ’da ise vatan bu kez kucağında çocuğunu tutan bir annedir: “*Bu güzellikte, hiç bu çağında/ Yakışır mıydı boynuna o kefen?! Cisminin her mesâmı yâre iken/ Tuttun evlâdını kucağında*” (Akyüz, 1986: 71). “*Vatan Yahut Silistre*’nin sonunda yer alan Vatan Türküsü’nde ise “*Cümlemizin validemizdir vatan/ Herkesi lûtfiyla besleyen*”(2015: 102) dizeleriyle vatan yine bir anne olarak tasvir edilir.

Namık Kemal’in vatan kavramına yaklaşımı ondan sonra yazılan pek çok eser için güçlü bir başlangıç olmuştur. Önce Fecr-i Âti’ye katılan daha sonra ise Millî Edebiyat Dönemi şairlerinden olan Faik Âli Ozansoy’un da *Elhân-ı Vatan* (1915) adlı şiir kitabında vatana Namık Kemal gibi “mâder” yani “anne” diye seslendiğini görürüz. Şair “*Ey hâkin en güzel yeri, ey mâder, ey vatan/ Ey adn sinesinde hep ecdâdımız yatan/.../Ey mukaddes vatan, sen ey mâder/ Ey muazzez melike-i mecruh*” (1915: 13/27) dizelerinde vatanı hem anne hem de yaralı bir kadın hükümdar olarak nitelendirir. Şair Nigâr Hanım da 1916’da yayımlanan 24 sayfalık kitabı *Elhân-ı Vatan*’da “*Tazim sana, sevgili mader sana takdis!! Nimet ve saadet bize ümran ve sürûdun/ Gül, gül vatan artık yetişir mihnet ü zulmet/ Gülsün sana da vech-i subh-ı ebediyet*” (1916: 3) dizelerinde olduğu gibi vatanı hem sevgiliye hem de anneye benzetir. Millî Edebiyat Döneminde Hamdullah Suphi’nin “Vatan” şiirinde “*Ey mâder-i elemzede, ey yâr-ı âşina*” sözleriyle seslendiğini; Ziya Gökalp’in “Asker Duası” şiirinde de vatanın anne, milletin ise baba olarak nitelendirildiğini görürüz: “*Dinimiz ister sıdk ile hizmet/ Anamız vatan, babamız millet*” (2015:120).

Aynı süreçte vatan sevgisinin ele alındığı iki roman yayımlanmıştır. Her ikisi de 1877’de yayımlanan romanlardan biri Ahmet Mithat Efendi’nin tamamlayamadığı *Kafkas* diğeri ise hayatı boyunca tek bir roman yazan Zafer Hanım’ın *Aşk-ı Vatan* adlı eseridir. *Kafkas*’ta bir seyyahın gözünden Çerkezlerin Ruslara karşı vatanlarını koruma mücadelesini anlatan Ahmet Mithat Efendi, onları Osmanlı topraklarına göçe zorlayan süreci hikâyeleştirir. Romanda mücadelesi anlatılan Kaplan Bey, aynı Namık Kemal’in *Vatan yahut Silistre* oyunundaki İslâm Bey karakteri gibi vatanı için aşkıdan vazgeçer. Zafer Hanım tarafından kaleme alınan *Aşk-ı Vatan* aynı

zamanda edebiyatımızda bir kadın yazar tarafından yazılmış ilk romandır. Kitabın başında satıştan elde edilecek gelirin 93 Harbi'nde yaralanan askerlere bağışlanacağı konusunda bir not bulunmaktadır. Yazar ön sözde vatanın içinde bulunduğu savaş belasına karşı kendisinin de katkıda bulunmak istediğini, bu uğurda canını feda etmeyi düşündüğünü ancak kadın olduğu için cepheye gidemeyeceğini belirttikten sonra *Aşk-ı Vatan'ı* vatan için karınca kararınca bir hediye olarak yazdığını belirtir. (2000: 20). Kitabın bütününde ise ön sözde duygusal yansımaları anlatılan 93 Harbi değil, İspanya'dan kaçırılıp İstanbul'a getirildikten sonra bir konağa satılan bir genç kızın Gülbeyaz/Loranza'nın sıla özlemi anlatılır. İlginç bir tesadüf eseri olarak bu eserin yayımlanışından 45 yıl sonra vatan sevgisini konu edinen bir başka ilk eser yine bir kadın yazar, Halide Edip Adıvar tarafından yazılır.

İki Kadın Yazar, İki Bağımsızlık Savaşı

Türk edebiyatında Kurtuluş Savaşı üzerine yazılmış ilk roman II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet Dönemi yazarlarından Halide Edip Adıvar(1884-1964)'ın *Ateşten Gömlek* adlı romanıdır. 1912'de yayımladığı siyasi romanı *Yeni Turan'da* ütopyik bir yurt hayal eden yazar, savaşa bizzat katılıp olan bitene doğrudan tanıklık ettikten sonra gerçeklere yaslanan bir savaş romanı yazmıştır. Millî Mücadele sürecinin anlatıldığı *Ateşten Gömlek'in* temel izleği vatanının kurtuluşudur.

6 Haziran 1922-11 Ağustos 1922 tarihleri arasında *İkdam* gazetesinde tefrika edilen, kitap olarak 1923 yılında Teşebbüs Matbaası'nda basılan *Ateşten Gömlek* "Yakup Kadri Bey'e açık mektup" başlıklı bir sunuş yazısıyla başlar. Romanın adı aslında Yakup Kadri'nin kendi yazacağı bir romana koyacağı addır. Yakup Kadri bu fikrini her ikisi de cepheleyken sohbet sırasında Halide Edip'le paylaşmıştır. Adıvar, eserin başına eklediği açık mektupta hem bu adı ondan önce kullandığı için "İsmin kudretinin eserden kavî olması benim kabahatim değildir." sözleriyle Yakup Kadri'den af diler hem de anlatısına hâkim olan duygu durumunu açıklar. Ona göre Kurtuluş Savaşı'nın adsız kahramanları kendilerinin içinde bulunduğu durumu "ateşten gömlek" kavramıyla anlatmışlardır ve kendisi için de bu gömleği yazmaktan başka çare kalmamıştır. Romanını Sakarya ordusuna ithaf eden Adıvar, sunuşunu şu sözlerle bitirir: "Benim 'Ateşten Gömlek'i eğer zaman söndürüp bir tarafa atmazsa Türk romanları arasında iki tane 'Ateşten Gömlek' olacak. Belki elli sene sonra bir kütüphane rafında yan yana oturacak olan bu iki kitap Hans Andersen'in masallarındaki gibi belki dile gelir, birbirlerine geçmiş günleri söylerler." (1999: 18)

Yakup Kadri Karaosmanoğlu (1889-1974) "Ateşten Gömlek" adında bir roman yazmamıştır. Kurtuluş Savaşı'nı çeşitli yönleriyle işlediği *Sodom ve*

Gomora (1928) *Yaban* (1932) ve *Ankara* (1934) başlıklı romanları bulunmakla birlikte bu romanlarda sadece Kurtuluş Savaşını işlememiş, Kurtuluş Savaşının başında ve sonrasında yaşananları da anlatarak dönemin bütüncül bir siyasi kroniğini ortaya koymuştur. Bu dönemde benzer bir ateşten gömlek romanı adı pek duyulmamış bir başka yazardan gelir. Halide Edip'le aynı dönemde yaşamış, çeşitli dernek etkinliklerinde aktif olarak yer almış, onunla birlikte mitinglere katılmış Kafkas kökenli bir yazar olan Hayriye Melek Hunç 1926'da yayımlanan romanı *Zeynep'te* bir başka coğrafyanın, Mısır'ın ateşten gömleğini anlatır. Yazarın ikinci romanı olan *Zeynep* (1926), Türk bağımsızlık savaşıyla aynı dönemde Mısır'da sürdürülen bir başka bağımsızlık mücadelesinin hikâyesidir.

Roman 1919 Mısır devrimi sürecinde yaşanan gerçek olaylar temelinde kurgulanmıştır. Mısırlı siyaset ve devlet adamı Saad Zaglul'un önderliğinde İngiliz işgaline karşı 1882'de başlatılan Millî Mücadele, 1919'da zaferle sonuçlanmıştır. Kadınların da yoğun olarak katıldığı bu mücadele sırasında yüzlerce Mısırlı ölmüş, sürgün, tutuklanma, grev ve boykotlar yaşanmıştır. İngiltere 28 Şubat 1922'de bir deklarasyonla Mısır'ın bağımsızlığını ilan etmek zorunda kalmıştır. Bu sürecin bir kısmına tanık olan Hayriye Melek Hunç, (1880-1963) *Zeynep'in* başına eklediği "Yeni Mısır Hakkında Birkaç Söz" başlıklı sunuş yazısında Mısır millî hareketiyle birlikte aynı dönemde gelişen Mısır kadın hareketi hakkında da özet bilgiler vererek romanını Türk okuyucusu için anlaşılabilir kılmayı amaçlamıştır. Devrimle sonuçlanan bu millî hareketinin siyasi oluşumunu, hareketin önde gelen isimleri çevresinde anlatan yazar, yazıyı şu sözlerle noktalar: "1919 Mısır İhtilali birçok hususiyetleriyle kendi başına muazzam bir tarihî hadisedir. Ben bu hadisenin tarihini yazmadım. Yalnız istiklâl şehitlerinin büyük kitlesi içinden rastgele birini hikâyeme kahraman olarak intihap ettim. Benim hikâyemin Ahmet'i Mısır istiklâl mücadelesinin 'Meçhul Asker'idir.'" (1926: 76)

Bu paragrafta söz edilen "meçhul asker" Adivar'ın sunuş mektubunda belirttiği, ona *Ateşten Gömlek'i* yazdıran adsız kahramanlar "Peyamiler, İhsanlar ve Ayşeler"i çağrıştırmaktadır. Her iki yazar da vatanları için savaşanları adsız kahramanlar olarak nitelendirmiş, bu kahramanları canından vazgeçercesine savaşa sevk eden gücü de vatani uğrunda ölmeyi göze alan bir kadına duyulan aşka bağlamıştır.

İki Kadın Savaşçı

Ateşten Gömlek 'te olayların merkezinde çocuğu ve eşi İzmir'in işgali sırasında şehit olan Ayşe vardır. Bu acı olayın ardından İstanbul'da subay olan ağabeyine sığınan Ayşe bir süre sonra Millî Mücadeleye katılmak üzere Anadolu'ya geçer.

Çevresindeki erkekler eşinin ve oğlunun şehit edilişinden sonra yaşadığı acının etkisiyle sıradan bir genç kadından çevresindekileri savaşa yönlendiren, kararlı ve güçlü bir kadına dönüşen Ayşe'nin bu tutumundan çok etkilenirler. Öyle ki kısa sürede Peyami ve İhsan'ın Ayşe'ye hissettikleri

aşk vatan aşkıyla örtüşür. İhsan Ayşe'ye evlilik teklif ettiği zaman Ayşe ancak İzmir'e girildiğinde onunla evlenebileceği cevabını verir. Bu cevaptan sonra İhsan'ı Millî Mücadeleye katılmaya iten en önemli güç Ayşe'ye olan aşkı olur. Neredeyse romanın sonuna kadar İhsan'ın İzmir'e mi yoksa Ayşe'ye mi koştuğunu fark edemeyiz. Ayşe'ye duyduğu platonik aşkı içinde yaşatan Peyami ise onun İhsan'a olan ilgisinin farkındadır. Ancak bu aşk onda kıskançlık uyandırmaz tam tersine bir kıvılcımdan büyük bir vatan aşkına dönüşen bu aşkı onaylar. Adıvar, Peyami'nin gözünden İhsan'ın ateşten gömleğini şöyle anlatır:

“ İşte, diyorum, “şu dik erkânıharp yakasının altında kızıl bir gömlek, ateşin bir gömlek var. Bu zavallının teninden içine bu ateşin nasıl geçtiğini kendi gömleğim gibi biliyordum. Bu kızıl gömleği Ayşe'nin gözleri tutuşturdu. Bu garip gömleği İhsan'dan başka acaba kaç kişi taşıyacak? İhsan'ın içindeki fırtınanın, ihtilâlin soğumasına imkân veremeyen, insanı; keselerli ve taabı ateş sathında yakan 'gömlek'” (1999: 71).

Bu gömlek neyin gömleğidir? Kurtuluşun mu yoksa Ayşe'ye ulaşmanın mı? Romanın sonunda dahi bilemeyiz. Ayşe roman boyunca İzmir'i ve vatanı temsil eder. Romanda ateşten gömlek giymiş adsız pek çok savaş kahramanının simge ismi olan Ayşe aynı zamanda vatanı da simgelemektedir. Ona âşık olan erkekler Ayşe'ye kavuşmakla vatanın kurtuluşunu bir tutarlar.

Thongchai Winichakul, Siam Mapped: A History of the Geo-Body of a Nation (Siyam'ın Haritası Çizilirken: Bir Ulusun Coğrafi Bedeninin Tarihi) adlı incelemesinde ulusun coğrafi bedeninin (geobody) cinsiyetsiz, nötral bir kendilik olmadığını, coğrafyaların yalnızca haritacılık teknikleriyle değil, aşk ve ayrılık poetikasıyla da çizildiğini belirterek vatanın bir beden ve ruh olarak temsil edilmesine vurgu yapar (1994: 9). Kurtuluş Savaşı'nı konu edinen ilk roman olan *Ateşten Gömlek*'te de Ayşe bir beden ve ruh olarak vatanı temsil eder.

Romanda Ayşe'nin bedeniyle vatanın coğrafyası örtüşür. Ayşe'ye âşık olan hariciye memuru Peyami, Ayşe'yi her gördüğünde içinden “İzmir geliyor!” sözlerini geçirir. Ayşe'nin Kuvayımillîye birlikleriyle karşılaşması ise şöyle anlatılır: *“O köylü esvabıyla fazla genç, fazla cazipti. Fakat onun feci hikâyesini hangisi dinlese gözünde ihtilâlin en hakikî ateşi yanıyor, Ayşe İzmir mücadelesinin mukaddes bir alâmeti oluyordu.” (1999: 92).*

Ayşe'nin bütün olarak bedeninin yanı sıra bedeninin parçaları göz, el ve saçları da vatana ve vatanı temsil eden bayrağa benzetilir. Adıvar, Anadolu'ya geçmeden önce Ayşe'ye veda etmeye gelen üç gencin- ağabeyi, Peyami ve İhsan- Anadolu'ya geçişini anlatırken şöyle bir sahne kurgular: *“O da minarelerdeki siyah bayrakların uyandırdığı huşû'u, vecdi uyandırıyor. Milletın başına gelen kanlı zilletin, acı matemin canlı ve müşahhas alem bu sakat*

*Ayşe oluvermişti. (...) Hepsi, be-tahsîs Ayşe'nin Yunanlıların kırdığı sol elini
öptüler. Kurtuluş Harbi'nin alemleri olan bu el hepsinin kalbinde Kerbelâ ihtirası,
şehadet humması uyandırmıştı.” (1999: 52/66).*

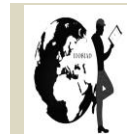
Bu cümlelerde Ayşe'nin Yunanlılar tarafından kırılan kolu vatanı temsil eden bayrağı imlemektedir. Romanın bir başka bölümünde de Ayşe'nin gözlerinin vatanı temsil ettiğini görüyoruz: *“Koyulaşmış yeşil, esmer gözleri etrafındaki siyah kirpikleri yaslı İzmir'in zeytinliklerini örten yas örtüsü gibiydi” (1999: 45)*

Aynı dönemin kadın yazarlarından biri olan Hayriye Melek Hunç da benzer bir ruh durumunu Mısır'ın özgürlük mücadelesinde rol alan bir başka kadın aracılığıyla anlatır. Romanın konusu üç kişi Zeynep, Ahmet ve Nadya arasında geçmektedir. Nadya Ahmet'le evlidir. Ancak Ahmet, Nadya'yı sevmesine rağmen kendisini eski nişanlısı Zeynep'e olan bağlılığından kurtaramamaktadır. Çünkü Zeynep onun için sevilen bir kadın olmaktan çok Mısır'ın kurtuluşunun ve vatanın simgesidir. Nadya için eski nişanlısı Zeynep'ten ve vatanı için çalışmaktan vazgeçen Ahmet bir süre sonra Nadya'ya karşı olan duygularını sorgulamaya başlar. Nadya ile evlendikten sonra mücadeleden ve mücadelenin bedenleşmiş simgesi saydığı Zeynep'ten uzaklaşmıştır. Bu yüzden kendini sürekli suçlar. Çevresindeki tüm insanlar üzerinde etkili olan Zeynep, Nadya'nın da saygısını kazanır. Eşinin Zeynep'e olan bağlılığının ve Zeynep'in güçlü karakterinin farkına varan Nadya, bu durumla mücadele edemez, intihar eder. Ahmet de Mısır'ın kurtuluş mücadelesinin başarıya ulaştığı gün çatışmada ölür. (Mutlu, 2012: 12).

Ahmet, hem Nadya ile Zeynep arasında hem de aşkıyla vatanı arasında bölünmüştür. Çünkü Zeynep sadece eski nişanlı değildir, o her şeyden önce vatanı simgelemektedir. Vatan kutsal olduğu için de kimse onunla boy ölçüşemez. Romanda bu düşünce Mısır ve Zeynep'i tek vücut olarak düşünen Ahmet'in bakış açısından şöyle verilir:

“Senin gözlerinde Mısır'ın hiç sönmeyen hayat, iman ve sevgi dolu ateşi yanıyor. Bilsen Zeynep! Başımda, kalbimde sen ve Mısır ne kadar bir ve berabersiniz! Zeynep-Mısır her vakit bir ve beraber... Onun için seni görmeden Mısır'ın sende tahayyül ettiğim mukaddes timsali önünde eğilmeden, ekseriya geri dönülme, bir yolculuğa çıkmak istiyorum...” (1926: 21).

Zeynep'in bedeni vatanı temsil eden kutsal bir varlık olarak görülmektedir. Romanda Mısır devriminin kadın lideri olarak kurgulanan Zeynep, toplum içinde yalnız aydınların değil, amelelerin, çiftçilerin, köylü kadınların yani tüm Mısır halkının takdirini kazanan mistik bir lider, “bir millî mabude” olarak yansıtılmıştır. İnsanlar “onun siyah örtüsünün dalgalandığı yerde bir mukaddes bayrak etrafına toplanır gibi” toplanmaktadırlar. Eski nişanlısı Ahmet'in gözünden bir tanrıça seviyesine kadar yüceltilen Zeynep'in bedeninin parçaları da Mısır'ı temsil etmektedir. Ahmet eşi Nadya'ya Zeynep'i neden unutamadığını şu sözlerle açıklar:

“Bir gurup zamanı Mısır kızının gözlerinde yandığını gördüğüm nur bende sönmüş zannettiğim ateşi uyandırdı. Meğer o ateş sönmemiş, sönmemiş! Nadya! Nadya! Beni affet! Zeynep’in gözlerinde beni çağıran şey zevkten de, elemden de aşktan da kuvvetli. Zeynep’in gözlerinde beni çağıran şey ırkım, tarihim, memleketim, bütün hayatımı yapan eski büyük rüyam!” (1926: 90-91).

Ele alınan her iki romanda da erkekler vatan aşkıyla sevgili aşkı arasında kalmışlardır. Zeynep’te Ahmet hem Nadya ile Zeynep arasında hem de vatan aşkıyla ve sevgili arasında bölünmüştür. Hatta vatan aşkına ancak bir kadına duyduğu aşkla yeniden tutulabilir. Zeynep onun için sadece eski nişanlı değildir, ayrılamayacağı hatta ayrılmayı düşünemeyeceği vatandır. Vatanı olan Rusya’dan ayrılmak zorunda kalan Nadya’nın da sıla hasreti çeken, azap içindeki ruh hâline âşık olmuştur. Ahmet iki kadına duyduğu aşkı “bir mutasavvıfın fânî duygulardan ilâhi aşka geçen vecd ve ıstırapla dolu taabbüdüne” benzetir. *Ateşten Gömlek*’te de İhsan, Ayşe’ye olan aşkına dayanarak vatanın kurtuluşuna koşar. Ayşe’nin tutuşturduğu aşkın vatan aşkına dönüşümü, şöyle anlatılır: *“O arzın en iptidâî mahlûkatından daha derin bir aşk ve ihtiras taşıyor, onun İzmir hülyâsı onu, tarihin en muhteris kadınından fazla sarsıyordu.”* Hiçbir busenin sadmesi beni Ayşe’nin İzmir’in yeşil hayâliyle sarsılması kadar sarstığını bilmiyorum. Elimi uzattım, elini yakaladım:

--Ayşe, eğer İzmir’e giren ilk fırka benim mensup olduğum fırka olmasa bile ben yine bir sancaktar nefer gibi ilk bayrağı götüreceğim. İzmir’e girersem benim olur musun, söyle?” (1999: 199).

Görüleceği üzere ele alınan her iki romanda da kadın hem bedeniyle hem de ruhuyla vatanı temsil etmektedir. Halide Edip Adıvar ve Hayriye Melek Hunç farklı coğrafyalarda bağımsızlık mücadelesi veren iki kadın karakteri farklı hikâyeler eşliğinde benzer yaklaşımlarla roman kurgusuna aktarmışlardır.

Sonuç

Ateşten Gömlek ve *Zeynep* tarihsel gerçekliklerle kurgusallığın başarılı bir biçimde sentezlendiği romanlardır. Bu başarı yazarların güçlü ve etkili kişilikleriyle de bağlantılıdır. Her iki kadın da yazar kişisel yaşamlarında sosyal ve toplumsal dönüşümlere seyirci kalmamış bizzat bu süreçlerde rol almışlardır. Bir edebiyatçı oluşunun yanı sıra Kurtuluş Savaşı’nın önemli siyasi figürlerinden biri olan Halide Edip, Sultanahmet Mitingindeki tarihi konuşmasının yanı sıra savaş boyunca cephede onbaşı rütbesiyle orduya hizmet etmiş, daha sonraları mecliste İzmir milletvekili olarak görev yapmıştır. Halide Edip kadar olmasa da Hayriye Melek Hunç da Mısır, Tunus, Fransa, Türkiye gibi çeşitli ülkelerde geçirdiği zorlu yaşama rağmen

hem dernek hem de edebiyat çalışmalarıyla aynı dönemin öne çıkan kadınlarından biri olmuştur.

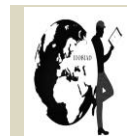
Bu anlatıların merkezinde yer alan kadın karakterler arasında benzerliklerin yanı sıra belirgin farklılıklar da bulunmaktadır. *Ateşten Gömlek*'te Ayşe sıradan bir kadından vatani için her şeyi feda edebilen, duyarlı ve güçlü bir savaş kahramanına dönüşür. Zeynep ise romanın başından sonuna kadar bir kahraman olarak anlatılır.

Her iki roman arasındaki en önemli fark anne mecazının işleyişinde görülür. Vatanı savunmak üzere Zeynep'in ve Ayşe'nin etrafında toplananlar vatanın evlatlarıdır. Anne, vatan metaforunun büyük parçası, annenin etrafında toplananlar da dayanışmayı güçlendiren, metaforu tamamlayan diğer parçalardır. Ancak bu metaforun *Ateşten Gömlek*'te silik olduğunu söyleyebiliriz. *Ateşten Gömlek*'te Ayşe, gerçek yaşamında çocuğunu işgal saldırısı sırasında kaybetmiş bir annedir. Bu nedenle onun vatani temsiliyeti daha çok anneliği üzerinden değil, kadınlığı üzerinden sürdürülür. Oysa Zeynep gerçekte anne olmamasına rağmen romanda milletin annesi olarak sunulur. Zeynep, sadece çevresindeki erkeklerin değil, kendisini tanıyan herkesin zihninde vatani temsil etmektedir.

Son olarak metaforik anlatımın *Zeynep*'te yoğun bir şekilde kullanıldığını, *Ateşten Gömlek*'te ise gerçekçiliğin ön plana çıkarıldığını söyleyebiliriz. Hayriye Melek, Zeynep'i betimlerken sık sık metaforlara başvururken Adıvar anlatısında metafora çok az yer verir. Gerçekçilik onun için her daim ön plandadır. Bu tutum sanatçıların farklı sanat anlayışlarından kaynaklanmaktadır. Halide Edip sanatçılığının ilk döneminde *Seviye Talip* (1910), *Handan* (1912) gibi romantik duyarlılıkları aktaran romanlar yazdıysa da zamanla gerçekçiliği önceleyen romanlara yönelmiştir. Hayriye Melek Hunç ise 1907'de yayımladığı *Zühre-i Elem* adlı ilk romanında Servet-i Fünun romanının marazi ruh halini yansıtmış, incelediğimiz ikinci romanı Zeynep'te ise romantik bir savaş hikâyesi anlatmıştır. Her iki yazarı birleştiren ortak nokta ise, savaş anlatısının merkezine kadın karakteri koymaları ve vatani bir kadın bedeni ve ruhu olarak anlatmalarınıdır.

Kaynakça

- Adıvar, H. E. (1999). *Ateşten gömlek*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Ahmedî (2018). *Dîvân* (haz.: Yaşar Akdoğan). Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Ahmet Mithat Efendi. (2000). *Kafkas* (haz.: Erol Ülgen-Fatih Andı). Ankara: TDK Yayınları.
- Akün, Ö. F. (2006). Namık Kemal, *İslâm Ansiklopedisi*, 32, 361-378. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Akyüz, K. (1986). *Batı tesirinde Türk şiiri antolojisi*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Armanoğlu, F.(2007). *20. Yüzyıl siyasi tarihi*. İstanbul: Alkım Yayınevi.

- Ozansoy, F. Â. (1915). *Elhân-ı vatan*. İstanbul: Yeni Osmanlı Matbaa ve Kütüphanesi.
- Göçgün, Ö. (1999). *Namık Kemal'in şairliği ve bütün şiirleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Gökalp, Z. (2015). *Kızılma*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Hançerlioğlu, O. (2013). *Felsefe ansiklopedisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hunç, H. M.. (1926). *Zeynep*. İstanbul: Sühûlet Kütüphanesi.
- Kaplan, M. & Enginün, İ. & Emil, B. (1993). *Yeni Türk edebiyatı entolojisi II*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Kırzioğlu, F. (1955). *100. Yıldönümü dolayısıyla 1855 kars zaferi*. İstanbul: Işıl Matbaası.
- Lewis, B. (2004). *Modern Türkiye'nin doğuşu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Mutlu, B. (2012). *Hayriye Melek Hunç: asi ve duygulu bir ses*. Ankara: Ürün Yayınları.
- Najmabadi, A. (2000). Sevgili ve ana olarak erotik vatan: sevmek, sahiplenmek, korumak. *Vatan, millet, kadınlar içinde*, 118-154. (Ed. Ayşe Gül Altınay). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Namık Kemal (1994). *Vatan yahut silistre*. Ankara: Remzi Kitabevi.
- Nigâr Bint-i Osman (1916). *Elhân-ı vatan*. İstanbul: Tercüman-ı Hakikat Matbaası.
- Sütçü, T. (2004). *Tanzimat sonrası Türk edebiyatında vatan temi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yusuf Hâlis Efendi (1855). *Şehnâme-i Osmânî*. İstanbul: Ceride-i Havâdis Matbaası.
- Winichakul, T.(1994). *Siam mapped: a history of the geo-body of a nation*. Honolulu: University of Hawaii Press.
- Yücel, H. Â. (1926). *Türk edebiyatı numuneleri*. İstanbul: Millî Matbaa.
- Zafer Hanım (2000). *Aşk-ı vatan*. (haz.: Zehra Toska). İstanbul: Oğlak Yayınları.

